

<https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.080>

УДК: 347.15/.17

ТЕРЕШКО ХРИСТИНА ЯРОСЛАВІВНА

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри медичного права
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького, заступник голови Комітету
медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ
kristereshko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3460-266X>*

ДИФАМАЦІЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: КОЛЕГІАЛЬНІСТЬ ЛІКАРІВ VS. КРИТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРІВ

Проаналізовано поняття дифамації та склад дифамаційного делікту. Наведено приклади дифамації із зарубіжного досвіду та судової практики. Підкреслено необхідність дотримуватись принципу забезпечення балансу між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, – з іншого. Сформульовано дифамаційний баланс між лікарською колегіальністю та критичною оцінкою діяльності лікарів.

Ключові слова: дифамація, честь, гідність, ділова репутація, недостовірна інформація, неправдива інформація.

Питання дифамації залишається малодослідженим і на належному законодавчому рівні не врегульованим. Особливих барв ця інформаційна картина набуває коли ми говоримо про дифамацію у сфері охорони здоров'я.

Дифамація (лат. diffamatio – *обмова, ганьблення*, від лат. diffamare – *поширювати плітки*) – це поширення про особу недостовірної інформації, яка принижує її честь і гідність, завдає шкоди діловій репутації. Дифамація є синонімом до терміна «приниження честі, гідності та ділової репутації». Загалом в українському законодавстві термін «дифамація» не вживається, однак як лаконічне змістовне слово іншомовного походження його активно використовують на практиці та в законодавствах деяких інших країн [1].

Недостовірність (неправдивість) поширеної інформації з одночасним висновком що вона ганьбить особу, є невід'ємними складовими відпові-

© Терешко Х. Я., 2021

дальності за дифамацію. Інакше: якщо поширена інформація не ганьбить особу, хоч і суперечить дійсності, не буде складу дифамаційного делікту.

Норми дифамаційного права є у багатьох країнах як континентальної, так і англо-саксонської правових систем. Так, у Франції захист честі, гідності та репутації регулює Акт про друк 1881 р., у якому закріплені правила відповідальності за дифамацію у двох формах: наклепу та образи (ст. 29) у Великій Британії діють закони про дифамацію 1996 р. і 2013 р. Але найбільш досконало захист честі, гідності та репутації врегульовано у США, де існують галузі права – дифамаційне право та дифамаційний процес.

Якщо країни континентальної правової системи більше схильні до кримінального переслідування за дифамацію, то англо-саксонське право вирішує це питання, як правило, у порядку цивільного судочинства. Однак останнім часом, як у континентальній Європі, так і в країнах загального права, спостерігається стійка тенденція фактичного припинення застосування кримінального покарання за дифамацію. За подібні делікти застосовується, головно, цивільно-правова відповідальність. В Україні термін «наклеп» у кримінально-правовому тлумаченні зник з прийняттям Кримінального кодексу України, яким такий злочин був декриміналізований [2].

Згідно зі ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [3].

Відповідні положення містять також ст. 5, 12 Загальної декларації прав людини (1948), ст. 7, 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966).

Згідно з ч. 4 ст. 32 Конституції України, кожному гарантовано судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, заподіяної збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації [3].

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Стаття 68 Конституції України зобов'язує кожного неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Зважаючи на зазначені конституційні положення, необхідно дотримуватися принципу забезпечення балансу між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів і переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, – з іншого.

Як роз'яснив Верховний Суд України в п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної

та юридичної особи», чинне законодавство не містить визначення понять «гідність, честь чи ділова репутація», оскільки вони є морально-етичними категоріями й водночас особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під *гідністю* слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з *чесцю* пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточення, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під *діловою репутацією* фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [4].

У цьому контексті варто привернути увагу до зарубіжного досвіду, зокрема у Великій Британії відносини щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, як уже зазначалося, урегульовані як спеціальними законами про дифамацію (Defamation Act 1996, Defamation Act 2013), так і загальним правом.

Згідно з Законом про дифамацію 2013 р., документ не є дифамаційним за винятком, коли його публікація заподіяла чи має ймовірність заподіяти серйозної шкоди репутації особи [5].

Для вирішення питання щодо того, чи є документ дифамаційним, у Великій Британії застосовують тест, запропонований у справі Сім проти Стретч (Sim vs. Stretch) (1936): «Чи знижуватимуть слова оцінку (сприйняття) особи розсудливими (такими, що правильно поведуться) членами суспільства? Якщо виявляється, що слова можуть сприйматися як наклеп, тоді присяжні, як люди незаангажовані, мають вирішити, чи мав місце наклеп за конкретних обставин у кожному окремому випадку» [6].

Також, відповідно до законів про дифамацію 1996 р. та 2013 р., не відповідає за дифамацію особа, яка не є автором документа.

Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію», ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оцінних суджень [7].

Оцінними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (уживання гіпербол, алегорій, сатири). Оцінні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Отже, на законодавчому рівні чітко окреслено, що ототожнювати відомості про факти й оцінні судження неможна.

У Рішенні ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії» (1986) закладено всі основні правові позиції і прецеденти стосовно цього питання, зокрема: 1) свобода вираження поглядів становить одну з підвалин демократичного суспільства, причому здійснення цієї свободи можливе у формах і за змістом, які не є нейтральними, а такими, що викликають почуття образи,

обурення чи неспокою (такими є вимоги плюралізму); 2) свобода преси є добрим знаряддям для формування громадської думки про поведінку та ідеї керівників. У зв'язку з цим межа допустимої критики є значно ширшою, коли йдеться про політичного діяча, аніж коли це стосується пересічної особи. Політичні діячі неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення своїх слів та вчинків і мають усвідомлювати це; 3) необхідно розрізняти факти та оцінні судження. Наявність фактів можна довести, а правдивість оцінних суджень – ні [8].

Отже, особа не має доводити правдивість оцінних суджень, думок чи переконань, які не можуть бути предметом судового захисту в порядку ст. 277 ЦК України, оскільки, перевірити правдивість вираження суб'єктивної думки і поглядів особи неможливо. Однак особа перед поширенням відомостей має перевіряти фактичні твердження дифамаційного характеру або мати обґрунтовані підстави для таких тверджень, вона має право та зобов'язана доводити правдивість висловлених нею тверджень. Тому не можна забувати про наявність ст. 32 Конституції України, яка кожному гарантує судовий захист права спростувати недостовірну інформацію.

У зв'язку з наведеним, цілком виправдано було б запровадити в національне законодавство поняття «дифамація» як правопорушення, що передбачає приниження честі, гідності та ділової репутації потерпілого шляхом поширення про нього недостовірної інформації фактичного характеру, що є зловживанням свободою слова й думки, масовою інформацією.

У рішенні Шаргородського районного суду Вінницької області від 01.10.2014 (справа № 152/1292/14-ц) зазначено: «Судом встановлено, що ОСОБА_1 більше тридцяти років обіймає посаду лікаря-травматолога Шаргородської ЦРЛ (а. с. 7) і спірні відомості, поширені відповідачем, частково стосуються і його діяльності як лікаря, що має значну кількість пацієнтів, які довіряють йому своє здоров'я як психічно здоровому, кваліфікованому спеціалісту.

Як свідчить позиція ЄСПЛ, хоча помилкові твердження є невідворотними під час вільного обговорення, водночас має існувати достатня фактична основа для такого судження, оскільки навіть оцінне судження без будь-якої фактичної основи може бути надмірним (Де Хаес і Гійсел проти Бельгії (1997), п. 47, Обершлік проти Австрії (1997), п. 33).

Відтак, аналіз перевірених і оцінених у судовому засіданні доказів переконує суд, що інформація, поширена відповідачем ОСОБА_3 на загальних зборах членів трудового колективу поліклінічного відділення Шаргородської ЦРЛ 01.07.2014 року та 14.07.2014 р. за присутності ОСОБА_4, ОСОБА_5 про те, що ОСОБА_1 є «старим маразматиком» та «дебілом», належить не до оцінних суджень, а до фактів. Водночас факти, які оспоруються, доказами не підтверджені, а тому не відповідають дійсності і підлягають спростуванню» [9].

Заслужовує на увагу у цьому аспекті практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Франковіч проти Польщі» (2008).

12.03.1996 заявник (лікар) написав звіт під назвою «Громадянська думка» про лікування pana Й. М. в обласній гепатологічній клініці м. Тарнова. У цьому висновку детально описана історія хвороби pana Й. М. з початку 1980-х років. Зміст цього звіту ґрунтувався на відомостях, які містилися в медичній документації Й. М. стосовно лікування, проведеного в гепатологічній клініці м. Тарнова, у звіті заявника вказано: «... Незважаючи на хронічний біль [пацієнта], на який він постійно скаржився під час своїх регулярних відвідувань лікарів та існування якого підтвердили обстеження, що виявили хронічне захворювання печінки, працівники клініки не вжили жодних заходів [необхідних] для збереження здоров'я [пацієнта] відповідно до його діагнозу. Отже, незважаючи на результати обстеження, лікарі не поставили правильний діагноз, не надали пацієнту повну інформацію, не забезпечили надання належної медичної допомоги».

У своєму звіті заявник також торкнувся лікування шкірних захворювань pana Й. М. в дерматологічній клініці м. Тарнова і дійшов висновку, що воно було проведено не належно.

За висловлену критику дій медичних працівників дисциплінарний суд притягнув заявника до відповідальності. На думку ЄСПЛ, таке суворе тлумачення дисциплінарними судами національного законодавства, яке не дозволяє жодного критичного висловлення думки в медицині, суперечить праву на свободу вираження поглядів. Такий підхід до питання про висловлення критичної думки про колегу, навіть у контексті медичної професії, створює ризик того, що медичні працівники уникатимуть неупередженої оцінки стану здоров'я й характеру проведеного лікування пацієнтів, що, своєю чергою, може спотворити саму суть професії лікаря, а саме захист здоров'я і життя пацієнтів [10].

З огляду на наведене, дифамація є тим правовим інститутом, який дає змогу досягти балансу в цивільному праві і розв'язати конфлікт між конституційним правом на спростування недостовірної інформації, тобто на судовий захист честі, гідності та ділової репутації, з одного боку, та конституційним правом на свободу думки і слова, свободу масової інформації, – з іншого.

Відтак, доцільно сформувати «дифамаційний баланс» між колегіальністю лікарів і критичною оцінкою діяльності лікарів, який досягатиметься при превалюванні права на свободу вираження поглядів з метою захисту життя і здоров'я пацієнтів, дій в інтересах суспільства, що ґрунтується на практиці ЄСПЛ.

1. Dyfamatsiia. Vikipediia. Vilna entsyklopediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%84%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

2. Dyfamatsiia v zasobakh masovoi informatsii. URL: https://pravo-media.at.ua/publ/difamacija_u_zasobakh_masovoji_informaciji/5-1-0-63

3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby : Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu 27.02.2009 № 1. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS090016?ed=2009_02_27
5. Defamation Act 2013. 25th April 2013. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/contents/enacted/data.htm>
6. Sim v Stretch – 1936. Legal Case Summary. URL: <https://www.lawteacher.net/cases/sim-v-stretch.php>
7. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2652-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
8. Rishennia YeSPL u spravi «Linhens proty Avstrii» (1986 r.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_066
9. Rishennia Sharhorodskoho raionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 01.10.2014. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40793311>
10. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Frankovich proty Polshchi» (Frankovicz v. Poland) vid 06.12.2008. URL: https://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st10_evropejskoj_konvencii/europ_practice16/

TERESHKO K. Y.

*Ph.D, Associate Professor at the Department of Medical Law
Danylo Halytsky Lviv National Medical University,
Deputy Chairman of the Committee for Medical
and Pharmaceutical Law and bioethics of NAAU,
kristereshko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3460-266X>*

Defamation in the Field of Health Care: Collegiality of Doctors vs. Critical Assessment of Doctors' Activities

The concept of defamation and the composition of defamation tort are analyzed. Foreign experience and judicial practice of defamation application are given. The need to uphold the principle of ensuring a balance between the constitutional right to freedom of thought and speech, the right to free expression of one's views and beliefs, on the one hand, and the right to respect for human dignity, constitutional guarantees of non-interference in private and family life, judicial protection of the right to rebuttal inaccurate personal information, on the other. The defamation balance between medical collegiality and critical assessment of doctors' activity is formulated. A «defamatory balance» has been formed between the collegiality of doctors and the critical evaluation of doctors' activities, which will be achieved by the preemptive right to freedom of expression to protect the lives and health of patients, actions in the public interest in the case law of the European Court of Human Rights.

Key words: defamation, honor, dignity, business reputation, unreliable information, false information.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2021

Прийнята до друку 23.06.2021